

Гордана Ј. Владисављевић¹

Универзитет Educons – Факултет пословне економије Сремска Каменица

МУЛТИМОДАЛНА СЕМИОТИЧКА АНАЛИЗА КАО СРЕДСТВО АНАЛИЗЕ РОДНИХ СТЕРЕОТИПА У МУЛТИМОДАЛНОМ АУДИО-ВИЗУЕЛНОМ ДИСКУРСУ

Овај рад је смештен у оквиру социолингвистике као једне од најплоднијих интердисциплинарних грана лингвистике на крају XX и почетку XXI века, која се бави проучавањем односа језика и друштва у најширем смислу те речи. Конкретно поље истраживања у овом раду односи се на родне студије и проучавање односа језика и рода. Предмет рада јесте приказ мултимодалне семиотичке анализе као средства за анализу мултимодалног аудио-визуелног дискурса кроз призму владајућих родних идеологија. Ауторка ће покушати да представи мултимодалну семиотичку анализу као метод погодан за анализу родних стереотипа у дискурсу и то онако како је дискурс дефинисан у оквиру Теорије социјалне семиотике. Наиме, у оквиру овог рада језик се посматра као друштвени феномен и један од система значења те је као такав у тесној вези и интеракцији са многим другим системима значења од којих се не може посматрати и изучавати изоловано. Самим тим и дискурс, онако како је дефинисан у Теорији социјалне семиотике, представља друштвени процес у оквиру кога се производи одређени текст тј. текстови који преносе поруке креирајући одређено значење. Оваквим дефинисањем дискурса, јасан је значај Теорије социјалне семиотике за социолингвистику и у оквиру ње изучавање односа језика и рода.

¹ Војводе Путника 87, 21208 Сремска Каменица
gordanadobric@gmail.com; gordana.vladisavljevic@educons.edu.rs

Полазећи од таквих теоријских основа, ауторка ће се осврнути на однос дискурса, и то конкретно мултимодалног аудио-визуелног дискурса, и рода као друштвеног феномена тако што ће мултимодалну семиотичку анализу посматрати кроз призму владајућих родних идеологија и као такву је приказати као погодно средство за анализу родних стереотипа у мултимодалном дискурсу.

Кључне речи: родни стереотипи, мултимодална семиотичка анализа, Теорија социјалне семиотике, аудио-визуелни дискурс

1. Уводна разматрања

Како бих што боље приказала истраживање спроведено у оквиру овог рада, желим првенствено да га позиционирам у оквиру социолингвистике као једне од најплоднијих интердисциплинарних грана лингвистике краја XX и почетка XXI века. Само дефинисање појма интердисциплинарности и одређивање параметара према којима се одређене науке или области сматрају мулти, интер или трансдисциплинарним предмет је многих стручних и научних радова (Aram, 2004; Klein, 2004; Max Neef, 2005; Klein, 2006; Wiesmann et al., 2008; Padurean/Cheveresan, 2010; Alvargonzález, 2011; Pohl et al., 2011; Holbrook, 2013). Интердисциплинарност се односи на преплитање научних знања и парадигми у циљу бољег разумевања одређеног феномена или проблема. Она се огледа у интеграцији дисциплина (Holbrook, 2013: 1867) чиме настају нове научне дисциплине које не негирају независност сваке од појединачних дисциплина из којих су настале (Alvargonzález, 2011: 388). Трансдисциплинарност, као крајња инстанца трансдисциплинарне парадигме, представља изучавање једног феномена са становишта и методама које превазилазе оквиру појединачних дисциплина. Трансдисциплинарност раскида везе са ограничењима појединачних дисциплина и решавању проблема приступа тематски а не дисциплинарно (Larseen-Freeman, 2012: 204). На тај начин поимање истине и реалности постаје контекстуализовано и добија друштвено ангажовану димензију. Оно што је веома значајно јесте то да се контекст посматра као саставни део проблема који се изучава а не као нешто одвојено или периферно у односу на сам проблем (Hodge, 2007: 210).

Трансдисциплинарна парадигма доводи до потпуног заокрета у оквиру савремене науке о језику у другој половини XX века и то од традиционалне науке о језику која је језик дуго третирао као апстрактан систем који нема везе са друштвеним варијаблама (Филиповић, 2009: 12) ка савременим проучавањима језика која се базирају на проучавању

односа језика и друштва као и односа језика и његових појединачних говорника и говорница или говорних заједница у најширем смислу те речи. Овакав приступ научним истраживањима омогућио је да се језик изучава у односу на различите друштвене, психолошке, когнитивне и друге варијабле од којих несумњиво зависи. На тај начин и таквим приступом језик постаје комплексан, динамичан систем чијем се изучавању такође мора приступити на комплексан, динамичан начин (Larseen-Freeman, 2012: 202). У оваквом приступу изучавању језика издваја се један од концепата који је од изузетног значаја за илустровање релевантности интердисциплинарних и трансдисциплинарних истраживања, а то је концепт интеграције (*integration*). Када говоримо о изучавању језика, интеграција се односи на изучавање не само језика као апстрактног система него и његове повезаности са другим аспектима друштва. У изучавање језика се интегрише изучавање друштвених, политичких, економских, социолошких, психолошких и многих других аспеката везаних како за говорника или говорницу тако и за говорни процес. Захваљујући процесу интеграције развиле су се многе гране лингвистике које се баве интеракцијом језика и различитих других фактора као што су родне студије, критичка анализа дискурса, социолингвистика, когнитивна лингвистика и сл. Самим тим постаје јасно да је трансдисциплинарност пут којим се креће савремена наука о језику.

2. Основни теоријски концепти

Тематски посматрано овај рад се односи на једну од веома плодних области истраживања у оквиру социолингвистике, а то је однос језика и рода говорника или говорнице тог језика. Начин на који род као друштвено конструисана категорија утиче на комуникацију у оквиру различитих дискурса говорника и говорница, али и начин на који језик утиче на конструкцију рода говорника и говорница главне су теме истраживања у оквиру родних студија. У овом раду ћу представити методолошки поступак мултимодалне семиотичке анализе као средство погодно за анализу родних стереотипа у дискурсу и то тако што ћу дати методолошки поступак модификовати кроз призму владајућих родних идеологија и на тај начин га прилагодити анализи родних стереотипа. Као што сам у уводним разматрањима већ напоменула, захваљујући оваквом трансдисциплинарном приступу теми односа језика и рода, неопходно је пре свега осврнути се на основне теоријске концепте који дају оквир оваквом истраживању. Пре свега ради се о концептима идеологије, рода и дискурса.

2.1. Идеологија

Како бисмо адекватно схватили однос језика и било ког другог аспекта друштвеног функционисања, у овом случају рода, апсолутно је неопходно осврнути се на појам идеологије. Идеологија је реч која често изазива различите, веома опречне и неретко емотивне реакције (Freeden, 2003: 1-2). Иако је термин „идеологија” један од оних чије значење није ни неутрално ни одмах јасно и као такав често се разуме и користи веома ограчано, идеологија је концепт без кога се не може замислити било каква друштвена интеракција. Идеологија је оно што оцртава наше друштвене ставове и што нам омогућава да спознамо, разумемо и објаснимо свет, или боље речено светове, у којима живимо (Freeden, 2003: 2-3). Овако схваћена, идеологија представља један веома широк концепт који је присутан и неизбежан у животу сваког појединца и појединке (Филиповић, 2009: 20). Идеологија је културно устројен, на културним моделима базиран поглед на свет који, без разлике, поседује свака друштвена заједница. Појединац или појединка, али и друштво, могу да развијају различите идеолошке перспективе како синхронијски тако и дијахронијски (Филиповић, 2018: 21). Кроз различите идеологије као друштвене конструкте појединци и појединке али и читаве заједнице обезбеђују различите интерпретације света у коме живе и светова са којима се суочавају. У овако схваћеним оквирима појма идеологије, појединачне идеологије међу којима је и језичка идеологија такође добијају веома широко психо-когнитивно-друштвено значење.

Најопштије схваћено, језичка идеологија јесте врста посредовања између „језичког” и „друштвеног” (Inoue, 2004: 1). Сагледати свет као производ језичких навика једне групе и говорити о постојању различитих светова у којима живе различита друштва заправо отвара могућност увођења појма идеологије у лингвистичка истраживања. Кроз оваква изучавања постављају се питања односа језика и погледа на свет (Hill/Mannheim, 1992: 381) и долази се до закључка да међу лингвистичким, когнитивним и друштвеним категоријама постоје односи међузависности који се огледају у друштвено конструисаним језичким идеологијама (Heller, 1997: 79). Језичка идеологија тиме постаје мост између лингвистике и друштвене теорије (Woolard, 1985; Woolard/Schieffelin, 1994: 71-72). Овако дефинисане језичке идеологије се манифестују кроз готово све аспекте изучавања односа језика и друштва. Уколико социолингвистику дефинишемо као интердисциплинарну, критичку хуманистичку науку која се бави изучавањем свих језичких аспеката друштвеног живота као и свих друштвених аспеката употребе језика (Филиповић, 2018: 16) онда је јасно да се концепт језичке идеологије мора узети у обзир у свим областима истраживања социолингвистике. Јелена Филиповић у својој монографији *Моћ речи: Огледи из критичке социолингвистике* напомиње

да ће се „на појам језичке идеологије враћати у свим поглављима која следе” (Филиповић, 2018: 21). Овакав приступ чини се јединим исправним јер се управо једино узимањем у обзир језичких идеологија може заузети критички став према изучавању односа језика и друштва, ма који аспект тог односа да се узима у обзир.

Питање односа језика и моћи је једно од поља изучавања у оквиру социолингвистике у коме је концепт језичке идеологије незаобилазан. Односом језика и моћи, лингвистичким манифестацијама моћи као и одржавањем моћи кроз језик највише се бави критичка анализа дискурса. У оквиру критичке анализе дискурса језик се посматра као једно од средстава за очување односа неједнакости у друштву и у том смислу функционише идеолошки (Fairclough, 2001: 27 у Филиповић, 2018: 78). Изучавање односа језика и рода једна је од области у којој појам идеологије заузима кључно место. Родно маркиран језик производ је језичких идеологија које владају у одређеним друштвима. Велики број радова који се баве овом темом показују да концепт језичке идеологије у оквиру родних студија не може и не сме бити пренебрегнут (Cameron, 1998: 947; Савић, 1998; Murnen, 2000: 319-327; Bucholtz, 2003: 4; Eckert/McConnell-Ginet, 2003: 9-53; Swann, 2003: 624-644; Gordon, 2004: 437-457; Hussein, 2004: 103-147; Бугарски, 2005: 53-66; Перовић, 2009: 119-159; Iosub et al., 2014; Филиповић, 2018: 188-213). Сви поменути примери дају јасну слику о томе да се језик и друштво морају посматрати у међусобној зависности. Веома често мост у изучавању односа језика и друштва представља језичка идеологија. У оваквом ставу према језику, свету и језичким идеологијама језик се појављује како као стваралац тако и као производ језичких идеологија и идеологија уопште.

2.2. Род

Крајем XX и почетком XXI века једна од горућих тема савремених лингвистичких истраживања постала је тема односа језика и рода. Говоре ли мушкарци и жене из исте говорне заједнице различитим језиком и има ли тај и такав језик уопште везе са природним полом онога ко говори само су нека од питања која се постављају (Бугарски, 2005: 53). Овакав смер интересовања у оквиру лингвистике отворио је једно потпуно ново интердисциплинарно поље истраживања – родне студије (енгл. *gender studies*) (Филиповић, 2018: 188). Иако још увек релативно младо, ово поље истраживања изузетно је плодно и радови везани за проучавање односа језика и рода веома су разноврсни (Holmes/Meyerhoff, 2003: 1). Полазни ставови аутора и ауторки у овој области веома су различити и, иако посматрају језик у бинарној опозицији мушко – женско, природу овог односа као и разлике које постоје дефинишу на различите начине. Упркос томе што неки аутори и ауторке сматрају да језик није одраз рода

нити социјалног статуса или културе којој припадамо, него је језик тај који конструише наше идентитете (Čaušević/Zlotrg, 2012: 319), рекла бих да је заправо језик и једно и друго, и средство конструкције идентитета говорника и говорница али и производ тог истог идентитета. Полазећи од оваквог става, у наставку овог потпоглавља ћу се кратко осврнути на различите теоријско-концептуалне приступе проучавању односа језика и рода почев од самог почетка развоја овог интердисциплинарног поља научног истраживања па до најновијих радова. С обзиром на то да поменути приступи нису историјски смењивали један други нити су обавезно у супротности један према другом, понекад је тешко тачно одредити прелазак са једног на други приступ. Оно чиме сам се служила као релевантним маркером за сваки од ових приступа јесте поимање појмова „род” и „пол” у оквиру истраживања односа језика и рода као и именовање најзначајнијих аутора и ауторки чији је рад везан за сваки од ових приступа.

У складу са динамиком развоја схватања рода, пре него што сваки од поменутих теоријско-концептуалних приступа буде детаљније приказан, осврнућу се кратко на однос термина пол и род. Разлог за ову врсту дигресије јесте управо чињеница да се род и пол различито тумаче у сваком од наведених приступа и као такви утичу на начин изучавања односа језика и рода. У литератури везаној за родне студије много се расправљало и расправља се о терминолошкој разлици везаној за употребу термина род и пол (Crawford, 1997; Eckert/McConnell-Ginet, 2003; McElhiny, 2003; Бугарски, 2005; Sunderland, 2006; Edwards, 2009; Motsenbacher, 2010; Coates, 2013; Litosseliti, 2013; Филиповић, 2018). Оно што је опште становиште јесте да је пол биолошка, константна категорија док је род друштвено конструисан, научен облик понашања. Род, за разлику од пола, није нешто са чим смо рођени него нешто што током свог живота учимо и производимо. У поменутих радовима отварају се питања учења родног понашања које се заснива на асиметрији и разликама, затим одржавања тог понашања уз помоћ идеологија, стереотипа и институција (Eckert/McConnell-Ginet, 2003: 9-53). За потребе овог рада базираћу се искључиво на терминолошким разјашњењима везаним за то како се род поима у појединачним теоријско-концептуалним приступима у оквиру родних студија.

Сам почетак истраживања на пољу односа језика и рода, везан за седамдесете године XX века, заправо се заснива на биолошким и антрополошким студијама. Самим тим, род је у оквиру ових истраживања тумачен као биолошка константа са којом је рођен сваки појединац или појединка. Заправо род је изједначаван са полом. Бинарна опозиција мушко – женско у основи је свих истраживања односа језика и рода која се ослањају на овакав приступ. Почетком развоја феминистичке

лингвистичке мисли и отварањем поља истраживања односа језика и рода сматра се 1975. година када је објављена књига Робин Лејкоф (Robin Lakoff) *Language and Woman's Place* (Перовић, 2009: 119; Филиповић, 2018: 188). Оно што је карактеристика ове студије као и читаве групе истраживања која почива на хипотезама које поставља Робин Лејкоф, јесте да се језик мушкараца сматра једним од кључних механизма за успостављање и одржавање доминације над женама. Самим тим Робин Лејкоф је сматрала да језик жена, као и језик о женама, представља како одраз жениног подређеног положаја у друштву тако и средство за одржавање таквог положаја (Ecert/McConnell-Ginet, 2003: 38). За овај период и ову конкретну књигу значајно је то да отвара низ тада потпуно нових, а данас још увек веома актуелних питања, везаних за однос језика и рода. Ова питања односе се на лингвистичке идеологије, дискурзивне обрасце, родне идеологије, родну неравноправност, културне моделе као и улогу институција, медија и других друштвених структура у описаним социолингвистичким процесима (Филиповић, 2018: 188). Осим тога што поставља питања, Робин Лејкоф у својој књизи даје и одговоре на ова питања. Тле на коме почивају ови одговори јесте постављање мушкараца и жена у бинарну опозицију са фокусом на расподелу моћи међу њима. Моћ се посматра као кључни концепт у разумевању односа „мушкост” – „женскост”. Жене су маргинализоване и обезмоћене како језиком којим се о њима говори тако и језиком којим оне саме говоре (Lakoff, 1973: 45). Захваљујући оваквом ставу, теоријско-концептуални приступ који је из ове студије произашао назива се *теорија доминације* (енгл. *dominance theory*) (Ecert/McConnell-Ginet, 2003: 1). Оваква врста доминације свакако не произилази из природне склоности жена ка потчињеном положају нити из природом датог надмоћног положаја мушкараца. Заправо се ради о томе да се на пољу језика, како кроз говор жена тако и кроз говор о женама, одражава друштвена, политичка и свака друга врста моћи коју мушкарци стичу у друштву у односу на жене. Језик овде има двојаку функцију: одраз је већ постигнутог надмоћног положаја мушкарца али и средство постизања и учвршћивања таквог положаја.

Друга фаза у истраживањима односа језика и рода, везана за осамдесете године XX века и радове првенствено Деборе Танен (Deborah Tannen), иако на другачији начин тумачи однос мушко – женско у језику, заправо почива на истим теоријским основама као и прва истраживања у овој области. Пол и род су и овде изједначени и тумаче се као биолошка датост. Осамдесетих година XX века изучавања у области родних студија тежила су да жену и језик жена поставе на равноправнији ниво у односу на мушкарце. Зечетницом оваквог става у изучавању односа језика и рода сматра се Дебора Танен. Њена популарно писана књига (Филиповић, 2018: 191) под називом *You Just Don't Understand*, која је изашла 1990. године,

представља окретање од теорије доминације успостављене једну деценију раније и покушај да се однос мушко – женско објасни на један другачији начин којим ће се жена ставити у равноправији положај са мушкарцем у односу на онај који јој је приписан теоријом доминације. Као и приступ Робин Лејкоф, и овај приступ заснива се на антрополошким и биолошким студијама које мушкарца и жену постављају у позицију бинарне опозиције и род готово изједначавају са полом (McElhinny, 2003: 24). Оно што је у основи теоријско-концептуалног приступа везаног за ова истраживања јесте тврдња да мушкарци и жене користе различит језик као резултат различите социјализације у раном детињству. Сходно томе овај приступ назива се *теоријом различитости* (енгл. *difference theory*). Основна претпоставка теорије различитости је та да мушкарци и жене говоре различитим дијалектима (енгл. *genderlect* (Савић, 1995)) јер је њихов став према језику суштински различит и пре свега условљен друштвеном структуром вршњачке интеракције (Филиповић, 2018: 191). Заправо, Дебора Танен род посматра идентично другим социјалним категоријама као што су раса, класа или етницитет и говор мушкараца и жена посматра као говор две субкултуре (отуда се ова теорија изучавања језика и рода често назива и *моделом две културе* (енгл. *two-cultures model*)) (Cameron, 1998: 948). Дебора Танен разговор између мушкарца и жене представља као разговор између припадника тј. припадница две различите културе (енгл. *cross-cultural talk*) (Tannen, 1990: 8).

Тек деведесетих година XX века, са пребаживањем на трансдисциплинарно поље истраживања, род се термилошки и теоријски одваја од пола. Почев од овог теоријско-концептуалног приступа род се посматрао у опозицији са биолошким полом појединца или појединке и то као социјални конструкт. Род је заправо динамична категорија која се изнова креира у друштвеним интеракцијама (Станојевић, 2018: 48). Овако посматран род укључује и многе друге феномене који се не могу сврстати искључиво под категорије „мушко” или „женско” (нпр. трансродност и сл). Овакав приступ изучавању односа језика и рода заправо отвара поље трансдисциплинарних истраживања у оквиру којих се род посматра као једна од категорија у конструисању појединачних идентитета. Овакво полазиште окреће се од биолошке категорије пола ка категорији друштвено конструисаних идентитета. Већ Дебора Танен у својим новијим студијама долази до закључака да ниједна конверзацијска стратегија не мора бити у директној вези са родом говорника или говорнице (Филиповић, 2018: 193). Овим се наслућује следећа парадигма у оквиру изучавања односа језика и рода која је почела да се развија током деведесетих година XX века. Ова парадигма ослања се пре свега на постмодернистичка истраживања Џудит Батлер (Judith Butler) и њено увођење термина перформативност (енгл. *performativity*) (Cameron, 1998:

951). Отуда и назив за ову теорију, *теорија перформативности* (енгл. *performativity theory*). Користећи овај термин Џудит Батлер заправо говори о родним идентитетима који се стварају кроз језичку праксу. Родне одлике мушкарца или жене не схватају се као нешто са чиме се сваки појединац тј. појединка рађа или нешто што рано у свом животу научи, стекне, него као нешто што се током читавог живота ствара, формирајући динамичан друштвено условљен идентитет. Овако схваћен род је само једна од динамичних друштвених категорија које учествују у формирању језичке праксе појединца тј. појединке. Род је у великој мери диверзификован и корелира са другим параметрима друштвено конструисаног идентитета као што су класа, старосна доб, етницитет, сексуално опредељење и сл. (Cameron, 2005: 484). Поменута диверзификација рода отвара могућност да се на основама теорије перформативности развије нов приступ проучавању односа језика и рода. Овај приступ за фокус има језик и род у специфичним делатним заједницама (енгл. *community of practice*). Концепт делатних заједница су у родне студије увеле Пенелопа Екерт (Penelope Eckert) и Сали МекКонел-Гинет (Sally McConnell-Ginet) 1992. године својим радом под називом "Think Practically and Look Locally: Language and Gender as Community-Based Practice". Оне делатне заједнице дефинишу као групе појединца и појединки које делају заједно у циљу постизања заједничких друштвених циљева. Кроз ову дефиницију ауторке истичу важност како интеракције чланова и чланица унутар једне заједнице тако и интеракције међу различитим заједницама, истичући да појединци и појединке веома често истовремено припадају већем броју различитих делатних заједница (Eckert/McConnell-Ginet, 1992: 464). Разрађујући даље концепт делатних заједница, ауторке инсистирају на томе да се у конструкцију идентитета укључе сви параметри који у датом моменту утичу на тај идентитет како би се објасниле све оне језичке праксе и манифестације које се не уклапају у једноставну дихотомију мушко – женско (Eckert/McConnell-Ginet, 1992: 471). Како закључују Пенелопа Екерт и Сали МекКонел-Гинет, теоријом делатних заједница у родне студије се уводи пракса изучавања рода не као дихотомије мушкарац – жена него као процеса конструкције мушкарца и жене у друштву. Такође, у оквиру овог теоријског приступа однос језика и рода се не своди на изучавање језика изоловано од осталих друштвених фактора него се као предмет изучавања јављају језичке димензије друштвених пракси појединца и појединки у процесу конструкције њихових идентитета (Eckert/McConnell-Ginet, 1992: 487). Управо овај аспект теорије делатних заједница, или шире узето теорије перформативности, представља оно што овај теоријско-концептуални приступ издваја као најкомплекснији, најдеталнији и најадекватнији за проучавање једног сложеног односа какав је однос језика и рода.

2.3. Дискурс

Дискурс је један од најзначајнијих концепата који данас прожима истраживања у великом броју хуманистичких и друштвених наука (Hyland/Paltridge, 2011: 1). Сходно томе, дискурс је један од кључних термина који фигуришу у великом броју истраживања којима се баве различите гране социolingвистике (нпр. Васић, 2010). Значај дискурса за социolingвистичка истраживања је вишеструк и дискурс као такав фигурише као предмет истраживања односа језика и различитих друштвених феномена (Васић, 2010: 11; Perović, 2014: 5). Као резултат тога често се у социolingвистици говори о различитим дискурсима као што су дискурс медија, дискурс учионице, академски дискурс, политички дискурс, медицински дискурс итд. Могло би се заправо рећи да дискурс као предмет проучавања управо и произилази из потребе социolingвистике да језик проучава у корелацији са другим друштвеним феноменима.

С обзиром на горепоменуто учесталост присуства дискурса у социolingвистичким истраживањима, не чуди чињеница да једнозначна дефиниција дискурса готово да и не постоји (Стефановић, 2013: 30). У структуралистичким дефиницијама, дискурс се често поистовећује са текстом и дефинише као „језичка јединица већа од реченице”. Међутим, овакво дефинисање дискурса сматра се традиционалним, застарелим и превазиђеним. Као што истиче Дебора Камерон (Deborah Cameron), а такав став заступам и ја у оквиру овог рада, јединица величине никако није нити довољан нити задовољавајући критеријум за дефинисање дискурса (Cameron, 1998: 947).

Приликом дефинисања дискурса важно је у обзир узети критеријум функције. Јон Бломерт (Jan Blommaert) управо о томе говори када дискурс дефинише као „језик у акцији”. Он истиче друштвену природу дискурса наводећи да је управо дискурс тај који представља контекстуализовану језичку активност која трансформише нашу реалност тако што јој даје друштвени и културолошки смисао (Blommaert, 2005: 2-4). Дефинишући програм критичке анализе дискурса, Бломерт заједно са Крисом Булсином (Chris Bulcean) говори о томе да је дискурс у исто време друштвено конституишући али и друштвено условљен (Blommaert/Bulcean, 2000: 448), што нас враћа на разматрања из првог и другог потпоглавља у којима сам већ изнела став о томе да се језик и друштво морају посматрати у међусобној зависности. Норман Ферклаф (Norman Fairclough), дефинишући дискурс, говори о језику у употреби као елементу друштвеног живота тесно повезаном са свим осталим елементима истог (Fairclough, 2003: 3). Џејмс Пол Ги (James Paul Gee) такође истиче друштвену функцију дискурса посматрајући га као мапу која се непрестано мења а у односу на коју позиционирамо и разумемо како своје тако и туђе мисли, језик, радње и интеракцију уопште (Gee, 2005: 32). Тун ван Дајк (Teun van Dijk),

осврћићи се на основне принципе Критичке анализе дискурса, дефинише дискурс као један облик друштвене акције (van Dijk, 2001: 353). У складу са овим дефиницијама дискурса можемо рећи да је дискурс заправо одређен начин представљања света који је условљен поимањем тог света од стране онога ко дискурс креира а који у исто време утиче на поимање света оних који дискурс примају. Свакако из овакве дефиниције дискурса произилази јасна међузависност дискурса и друштва, тачније медијатроска функција дискурса у изучавању односа језика и друштва.

Важно је истаћи да већ и неки од горепоменутих теоретичара и теоретичарки говорећи о дискурсу истичу његову комуникативну функцију која је само делом чисто лингвистичке природе. Наиме, новије дефиниције дискурса ослањају се на семиотичке теорије које језик посматрају у тесној вези са визуелним елементима који га прате (Blommaert, 2005: 3). Од изузетног значаја, како за истраживања везана за дискурс уопште, тако и за овај рад посебно, јесу дефиниције које дискурс одређују као друштвену праксу која укључује и паралингвистичке и нелингвистичке аспекте комуникације (Schiffrin et al., 2001: 1). Из тог разлога посебан део овог потпоглавља ћу посветити Теорији социјалне семиотике и дефинисању дискурса кроз призму ове теорије.

Оснивачима и најзначајнијим теоретичарима Теорије социјалне семиотике сматрају се Роберт Хоџ (Robert Hodge), Гинтер Крес (Gunther Kress) и Теодор ван Лиувен (Theodoor van Leeuwen) који су у својим теоријским делима током друге половине XX и прве деценије XXI века изнели основе критичке теорије којом су језик представили као друштвени феномен и један од система значења који је у тесној вези и интеракцији са многим другим системима значења те се, сходно томе, не може посматрати и изучавати изоловано (Hodge/Kress, 1988: vii). Значење се, према овој теорији производи и репродукује кроз комплексне односе текста и контекста, као и свих оних који су активни учесници произвођења и примања значења у одређеним друштвеним околностима.

Када говоримо о претечама Теорије социјалне семиотике, значајно је истаћи да Роберт Хоџ и Гинтер Крес, као и многи други аутори и ауторке који се баве како овом тако и другим теоријама које повезују језик и друштво (Halliday, 1978; Nuessel, 2012), крећу од Фердинанда де Сосира (Ferdinand de Saussure) и његовог дефинисања семиотике као науке о животу знакова у одређеном друштву (Saussure, 1974 у: Hodge & Kress, 1988: 1). Међутим, најдиректнији утицај на развој социјалне семиотике извршио је Мајкл Халидеј (Michael Halliday) својом системском функционалном лингвистиком (van Leeuwen, 2005: xi). Мајкл Халидеј језик представља као ресурс чијом се друштвено условљеном употребом формира значење (Halliday, 1978: 1-2). Језик је систем знакова и као такав је у интеракцији са многим другим системима знакова као што су

сликарство, музика, вајарство, затим модели друштвеног понашања као што су облачење, структура породице и сл.

Када говоре о односима стварања значења у оквиру једног друштва, ови аутори се ослањају на појам идеологије тј. идеолошких комплекса (*ideological complexes*) као једне функционалне структуре на којој се базира друштвена интеракција одржавања моћи у друштву (Hodge/Kress, 1988: 2-3). Већ са увођењем појма идеолошких комплекса јасан је значај ове теорије за социолингвистику. Како би идеолошки комплекси функционисали у смислу остваривања комуникације и стварања значења одређене поруке неопходно је да и они који производе значење као и они који га примају имају знање о томе како треба читати тј. разумети дату поруку, знање које аутори Теорије социјалне семиотике дефинишу као знање порука другог реда које функционишу као контролни механизми. Ове контролне механизме Роберт Хоџ и Гинтер Крес називају логономским системима (*logonomic systems*). Логономски системи су заправо системи правила која одређују услове под којима се одређено значење производи од стране оних који одређену поруку креирају (*production regimes*), као и правила која одређују услове под којима се одређено значење прима од стране оних којима је дата порука упућена (*reception regimes*). Један од примера које дају за илустровање функционисања логономских система је ситуација у којој се порука увредљиве природе упућена женама у одређеном друштву схвата као шала. Овакав логономски систем јасно осликава структуру родних односа у датом друштву у коме се мушкарци постављају као доминантна група у односу на жене (Hodge/Kress, 1988: 4-5).

Поред увођења горепомених термина идеолошких комплекса и логономских система, аутори Теорије социјалне семиотике такође редефинишу неке од основних концепата семиотике међу којима су и концепти поруке, текста и дискурса. Нарочито значајно за овај рад јесте управо редефинисање појма дискурса у оквиру Теорије социјалне семиотике. Наиме, дискурс се дефинише као друштвени процес у оквиру кога се производи одређени текст тј. текстови који преносе поруке креирајући одређено значење (Hodge/Kress, 1988: 5-6). Очигледан је утицај учења Мајкла Халидеја о тексту и контексту (Halliday/Hasan, 1989: 12). Оно што је аутентично за социјалну семиотику јесте то да се значења у оквиру дискурса стално преговарају кроз овај друштвени процес и да не постоји један фиксан систем кодова којим се открива универзално значење текстова у оквиру дискурса. Напротив, дискурс се доживљава као континуум текста и контекста (Čolović, 2015: 35-38) у оквиру кога је значење дискутабилно и колико год да зависи од онога ко га производи толико зависи и од онога ко га прима те је управо неопходно изучавати ове исходе друштвене интеракције у процесу произвођења значења (Hodge/Kress, 1988: 12).

У оквиру Теорије социјалне семиотике, а нарочито значајно за област истраживања којом се овај рад бави, род се истиче као важан семиотички систем који утиче на логономске системе у смислу одређивања тога какво значење мушкарци и жене могу да производе, коме може бити упућено то значење, о коме или о чему може бити то значење и у ком контексту се може производити. Овакви логономски системи се заправо ослањају на друштвено одређење родних идентитета и преносе метазнаке рода кроз дискурсе у којима фигуришу. Неки од најзначајнијих кодова за конструисање рода представљени кроз примере које анализирају Роберт Хоџ и Гинтер Крес приликом дефинисања Теорије социјалне семиотике јесу кодови физичког изгледа који се најјасније приказују кроз код одеће, боја, фризура и шминке. Овом приликом аутори закључују да су метазнаци рода у одређеном друштву важни знаци солидарности и моћи изражени кроз дискурс и да као такви фигуришу у конструкцији родних идентитета и родних идеологија али и учествују у сталној интеракцији са другим семиотичким системима, као што је на пример класа. Род, као и други семиотички системи који учествују у формирању логономских система, служи доминантним групама за одржавање моћи у друштву (Hodge/Kress, 1988: 97-107).

Гинтер Крес и Теодор ван Лиувен дефинишу дискурс као „друштвено конструисано знање о (неким аспектима) реалности” које се реализује кроз мноштво различитих модалитета од којих је језик само један од могућих (Kress/van Leeuwen, 2001: 24-25). Из овакве дефиниције дискурса засноване на Теорији социјалне семиотике развија се појам мултимодалног дискурса чију су анализу детаљно развили управо Гинтер Крес и Теодор ван Лиувен. Ови аутори су направили значајан заокрет у изучавању дискурса усмеривши пажњу од језика ка различитим модалитетима комуникације (слике, музика, гестови итд) који међусобно интересују стварајућу мултимодалне концепте комуникације (Kress/van Leeuwen, 2001: vii)². Они заправо не проучавају језик као општи модалитет комуникације него га посматрају као један од модалитета који је у сталној интеракцији са многим другим ванјезичким модалитетима (Buljubašić, 2014: 2-3) ослањајући се при том на системску функционалну граматiku Мајкла Халидеја у којој се говори о три основне метафункције комуникације: идеацијска метафункција (доживљавање света од стране говорника), интерперсонална метафункција (успостављање међусобних односа говорника) и текстуална метафункција (произвођење и дешифровање текстова) (Kress/van Leeuwen, 2002: 4-8). Оно што је значајно за овај заокрет

² Детаљније о Мултимодалној семиотичкој анализи видети у поглављу 4. У оквиру овог потпоглавља истакнуте су само најзначајније смернице ка поимању дискурса као мултимодалног како би се детаљније објаснио дискурс који је предмет изучавања у оквиру овог рада.

јесте покушај да се у оквиру семиотике развије јединствена терминологија којом би се описали различити семиотички модалитети комуникације, као и акценат на чињеници да се модалитети међусобно комбинују те се једно те исто значење може изразити различитим семиотичким модалитетима истовремено, модалитети могу бити комплементарни или хијерархијски распоређени (Kress/van Leeuwen, 2001: 20). Дакле, ради се о заокрету од мономодалне ка мултимодалној комуникацији који се базира на Теорији социјалне семиотике (Kress/van Leeuwen, 2001: 1-3).

3. Језички родни стереотипи

Након дефинисања теоријских концепата на којима почива овај рад важно је успоставити везе међу њима како бих заправо поставила објектив кроз који је посматран модел мултимодалне семиотичке анализе. Наиме, појам рода као друштвене категорије повезујем са појмом идеологије која се посматра као део културних модела и спона у проучавању односа језика и друштва. Идеологије су психо-когнитивно-социјални конструкти присутни у животу сваког појединца и појединке који обликују ставове како према сопственом тако и према идентитетима других чланова и чланица исте заједнице (Филиповић, 2018: 21). Дакле, у лингвистичким дисциплинама термин идеологија се односи на свеукупност културних значења и интерпретација садржаних у језичким праксама које говорници и говорнице унутар одређене друштвене заједнице практикују (Филиповић, 2018: 21-22). Уколико идеологије обилују родним стереотипима, онда је јасно колику улогу стереотипи имају у формирању родних идентитета. Сам термин „стереотип” потиче од грчких речи *στερεος* што значи крут, тврд, чврст, јак, просторни, телесни и *τύπος* што значи отисак, лик, узор, облик. Термин стереотип је у његовом модерном значењу први употребио Валтер Липман (Walter Lippmann) 1922. године у својој књизи *Јавно мњење* (Matović, 2010: 109). Липман (1995: 15) је стереотипе дефинисао као „слике у нашим главама”, слике света у коме „људи и ствари имају сасвим одређена места и поступају на одређен начин”. У том смислу стереотипи своде људе на један чврсто установљен, поједностављен сет карактеристика на основу којих се дефинишу одређени типови (на пример принцезе, принчеви, тинејџери итд).

У складу са овако дефинисаним појмом стереотипа, родни стереотипи су конформистичка слика родних идентитета (Narahara, 1998: 4). То су унапред формиране идеје путем којих су мушкарцима и женама произвољно додељене карактеристике и улоге засноване и ограничене њиховим полом (Кузмановић Јовановић, 2013: 35). Стога је јасно да родни стереотипи у оквиру језичких родних идеологија имају значајан утицај на

конструкцију родних идентитета и лингвистички израз истих. Уколико родне стереотипе схватимо као идеолошке препоруке понашања у једном друштву, онда је јасно да појединци и појединке морају да посегну за стереотипним улогама како би остварили родну улогу која се од њих очекује у том друштву (Talbot, 2003: 472). Оно што желим да истакнем, пре било какве класификације родних стереотипа, јесте да мој циљ у оквиру овог рада није да родне стереотипе представим као чињенице о језичкој пракси мушкараца и жена, него да их испитам као компоненте родне идеологије друштва у коме живимо и да покушам да покажем каквим средствима можемо анализирати циљеве којима они служе.

У оквиру стереотипног представљања рода мушкарци су представљени као активни а жене као пасивне; мушкарци су објективни и рационални а жене субјективне и емотивне; мушкарци су запослени и раде ван куће док су жене представљене као домаћице и раде у кући; мушкарци зарађују новац а жене се брину о деци и породици; мушкарци су представљени у улогама које им дају друштвену моћ (директори компанија, говорници, политичари) а жене у улогама које их постављају у положај некога ко пружа услуге (медицинске сестре, козметичарке, секретарице); мушкарци су представљени као интелектуално и физички супериорнији; коначно, мушки ликови у медијима по броју премашују женске ликове (Carli, 1990: 941-944; Signorielli, 1990: 52-53; Furnham et al., 1997: 92-93; Thompson/Zerbinos, 1997: 415; Tylor, 2003: 301-302; Merskin, 2008: 4; Areson Clark, 2009: 583; Fitzpatrick/McPherson, 2010: 128-130; Ahmed/Wahab, 2014: 44-46; Мићовић, 2017: 36-37). Овако класификовани родни стереотипи имају директан утицај на језичке идеологије и утичу на стварање језичких родних стереотипа. С обзиром на то да језик, као систем организовања знања, служи као средство за конструисање значења и културних пракси, јасно је да помаже и у стварању и репродуковању неравноправних односа међу различитим друштвеним групама (Кузмановић Јовановић, 2013: 11). У оквиру овог рада под језичким родним стереотипима подразумевам како начин на који говоре припадници и припаднице различитих родова тако и начин на који се о њима говори. Језик као систем настаје кроз непосредну употребу и људи га користе да би конструисали комплетну личност и дефинисали своје место и свој значај у друштву (Кузмановић Јовановић, 2013: 23). Из свега претходно наведеног јасно је да језичке праксе учествују у стварању друштвених конструката који могу бити у функцији одржавања или промене постојећих родних идеологија.

У оквиру изучавања језичких родних идеологија од самог почетка развоја родних студија, који се везује за 1975. годину и истраживања Робин Лејкоф, настаје термин „женски језик” или „језик жена”. Појам женског језика односи се на то како жене говоре, којим се лингвистичким обрасцима служе и шта кроз свој дискурс поручују. Оно што је истицано

кроз читаву историју родних студија као основна карактеристика женског језика јесте инфериорност у односу на језик мушкараца. Сматра се да су жене језички дефицитарне, неподобне за јавни говор, несигурне у својим исказима, чешће прекидају свој говор јер говоре пре него што размисле шта ће рећи, творе мање сложених речи и реченица и вокабулар им је сиромашнији (Бабић Антић, 2016: 20-24). Оваква карактеризација женског језика заправо је одраз неједнакости која влада у погледу расподеле друштвене моћи и положаја који жена генерално заузима у друштву (Edwards, 2009: 137). У досадашњој академској и научној литератури која у центру интересовања има однос језика и рода јасно се уочава друштвено конструисана слика мушкараца као моћних и вештих говорника, оних чији је језик немаркиран и сматра се нормом, док за жене увек важи да се у свом језичком понашању одликују несигурношћу и подређеношћу (Pauwels, 2003: 550).

Одлике женског језика прва је класификовала Робин Лејкоф у својој студији из 1975. године. Њена класификација, иако у много чему критикована, послужила је готово за сва наредна истраживања односа језика и рода. Новије студије које се баве карактеристикама женског језика у највећој мери потврђују тврдње које је Робин Лејкоф изнела 1975. године (Edwards, 2009; Sunderland, 2011). За потребе овог рада изнећу карактеризацију родних језичких идеологија која се ослања на сублимат новијих истраживања, надовезаних на истраживања Робин Лејкоф, а која на систематичан и критички начин настоје да дефинишу језик жена и језик о женама (Crawford, 1997; Edwards, 2009; Coates, 2013; Litosseliti, 2013).

Основне карактеристике родних језичких идеологија које су у горепомнутим студијама истакнуте су следеће:

1. Различит фонд вокабулара у оквиру оних тема које се за одређен род сматрају типичним (нпр. мушкарци имају шири вокабулар у оквиру тема као што су спорт и аутомобили, док жене показују знатно шири фонд вокабулара у оквиру тема као што је кулинарство, брига о домаћинству или познавање боја) (Coates, 2013: 9-11).
2. Употреба тзв. емотивних фраза које дефинишу како контекст у коме се говори, однос особе која говори и особе којој се обраћа, тако и став особе која говори према ономе што говори (нпр. фразе као што су у енглеском језику „Oh dear”, „hell”, „damn” или у српском језику „доврага”, „дођавола”, „побогу”). Још Робин Лејкоф примећује да су „слабији” међу овим изразима намењени женама док су „јачи” резервисани за мушкарце (Lakoff, 1975: 45).
3. Употреба придева као што су енглески *adorable*, *charming*, *sweet*, *terrific* који имају функцију изражавања емотивног става према

- ономе о чему се говори а која је типична за језик жена (Crawford, 1997: 24-25).
4. Чешћа употреба упитних фраза (енгл. *tag questions*) у језику жена. Овим фразама жене се лингвистички ограђују од онога што говоре и траже одобравање од стране саговорника или саговорница (Edwards, 2009: 135-136; Coates, 2013: 87-110).
 5. Употреба ограда (енгл. *hedges*) типична је за језик жена и представља још један начин да се изрази женска лингвистичка несигурност (Crawford, 1997: 24-25; Coates, 2013: 87-110).
 6. Хипер корекција граматике спада у домен женског језика и то као одраз женског послушног става према ауторитетима (Crawford, 1997: 24-25).
 7. Претерана учтивост и употреба конвенцијалних фраза за изражавање љубазности одлика је женског језика кроз коју се осликавају морално пожељне и друштвено прихватљиве особине жена (Edwards, 2009: 135-136).
 8. У вези са претходном одликом је и чињеница да је у женском језику много мањи број псовки као и већи број еуфемизама (Edwards, 2009: 135-136).
 9. Женски језик се одликује тзв. колаборативним стилем (енгл. *collaborative style*) док се језик мушкараца одликује тзв. компетитивним тј. такмичарским стилем (енгл. *competitive style*). Жене користе језик како би одржале везе и изразиле емпатију и саосећање док мушкарци језик користе у сврху наметања сопственог става и привлачења пажње публике (Coates, 2013: 124-133, 160-161).
 10. Још једна од карактеристика по којима се језик жена разликује од језика мушкараца је употреба хумора. Сматра се да је лингвистички израз мушкараца тај који садржи хумор док се за жене сматра да нити знају да лингвистички искажу нити да разумеју хумор (Crawford, 1997: 41-44).
 11. Прекидање саговорника или саговорнице и узимање речи је одлика језика мушкараца. За жене се сматра да много мање прекидају како једне другу тако и саговорнике у мешовитим групама (Crawford, 1997: 41-44; Coates, 2013: 162).
 12. На претходну карактеристику се логично надовезује и одлика мушког језика која се тиче наметања теме разговора тј. одлика жена да у разговору прихвате наметнуту тему (Coates, 2013: 124-126).

Још једном истичем да мој циљ у оквиру овог рада није да горе класификоване родне стереотипе представим као чињенице о језичкој пракси мушкараца и жена, него да их испитам као компоненте родне

идеологије друштва у коме живимо и да покушам да покажем каквим средствима можемо анализирати циљеве којима они служе. Род апсолутно сматрам друштвеном категоријом која не претходи интеракцији него се кроз интеракцију развија. Управо зато сматрам да је у научним истраживањима као што је ово важно истаћи који су то родни стереотипи који служе одржавању и репродукцији постојећих патријархалних родних идеологија у друштву и употребити их у анализи владајућих дискурса како би се дошло до неопходних закључака о функцији и последицама оваквих идеологија. Дакле, горе класификоване језичке родне стереотипе употребићу у оквиру овог истраживања као објектив кроз који ћу посматрати методолошки поступак мултимодалне семиотичке анализе како бих га приказала као средство адекватно за анализу родних идеологија у мултимодалном аудио-визуелном дискурсу.

4. Мултимодална семиотичка анализа

Мултимодална семиотичка анализа је квалитативна метода анализе мултимодалног дискурса која се темељи на начелима Теорије социјалне семиотике представљене у поглављу 2 овог рада. Као методолошки приступ, мултимодална семиотичка анализа представља парадигму која се у свету интензивно развија крајем XX и почетком XXI века али која на нашим просторима још увек представља нов методолошки подухват (Алексић, 2016: 2).

Оно што карактерише овај методолошки приступ јесте анализа дискурса као мултимодалног тј. сачињеног од више *модалитета* као ресурса који у међусобној интеракцији стварају значење (Kress, 2010: 38; O'Halloran, 2011: 120). Модалитет (енг. *mode*) је друштвени и културолошки обликован ресурс за стварање значења (Bezemer/Kress, 2008: 171) и централна јединица анализе у оквиру мултимодалне социосемиотике (Bezemer/Jewitt, 2010: 183). Језик се сматра само једним од модалитета који заједно са осталим модалитетима као што су музика, слика, покрет, боја и сл. учествује у стварању значења. Три основне теоријске претпоставке на којима почива мултимодална семиотичка анализа као методолошки приступ су следеће – прво, свака комуникација се сматра мултимодалном и анализа комуникације мора да укључи вишеструке модалитете који су релевантни ресурси за стварање одређеног значења; друго, сви модалитети као облици комуникације имају своју друштвену функцију; треће, модалитети међусобно интерагују а значење се производи управо у тој интеракцији модалитета (Bezemer/Jewitt, 2010: 183-185; Jewitt/Price, 2012: 1-2). Мултимодална анализа заправо представља изучавање међузависних односа и укрштања различитих модалитета у датом контексту комуникације.

Што се тиче методологије мултимодалне семиотичке анализе, она се у овом раду ослања на методолошки приступ Гинтера Креса и Тодора ван Лиувена (2006) у коме они примењују системску функционалну лингвистику Мајкла Халидеја проширујући је са модалитета језика на модалитет визуелног пројектовања. Методолошки посматрано, ова анализа полази од три метафункције језика које дефинише Мајкл Халидеј (1985: F39) у оквиру своје системске функционалне лингвистике: *идеацијска* метафункција која се односи на то како се кроз језик представља свет и искуство, *интерперсонална* метафункција која се односи на то како се кроз језик граде одређени односи и *текстуална* метафункција која се односи на то како се кроз језик ствара кохерентан текст. Терминологија коју Крес и ван Лиуен користе, а коју примењујем и у овом раду, прилагођена је тако да осим језика може да се примени и на модалитет визуелног пројектовања. Они говоре о структурама *представљања* или *репрезентације* (енг. *patterns of representation*) које служе за представљање света и искуства, о структурама *интеракуције* (енг. *patterns of interaction*) које служе за успостављање односа у комуникацији и о *кохерентности* или *композицији* (енг. *coherence/composition*) која се односи на то како се ствара јединствена смисаона целина (Kress/van Leeuwen, 2006: 15). Ове три функције визуелног пројектовања као модалитета заправо одговарају поменутиим Халидејевим метафункцијама језика као модалитета.

Пре него што детаљније објасним анализу сваке од поменутих метафункција желим да дам једно значајно термилошко појашњење. Наиме, Крес и ван Лиуен (2006: 48) говоре о учесницима тј. учесницама у комуникацији (енг. *participants*) и деле их на интерактивне (оне који производе и примају одређени модалитет) и представљене (оне који су у датом модалитету приказани). Конкретно везано за аудио-визуелни дискурс и анализу истог, интерактивни учесници и учеснице су они који примају дати дискурс тј. гледаоци и гледатељке којима је овај дискурс намењен, док су представљени учесници и учеснице све оно што је у оквиру тог аудио-визуелног дискурса приказано.

Прва метафункција, репрезентација, односи се на анализу представљених учесника и учесница (енг. *represented participants*), процеса међу њима (енг. *processes*) и околности (енг. *circumstances*) које су представљене у оквиру одређених процеса. Представљени учесници тј. учеснице су све оно што је у оквиру одређеног модалитета приказно тј. људи, места и ствари представљени у визуелном модалитету односно именице, заменице и именичке синтагме у језичком модалитету. Процеси се односе на дешавања међу учесницима и учесницама и Халидеј их у оквиру системске функционалне лингвистике дели на материјалне, менталне, односне, бихевијоралне, вербалне и егзистенцијалне. Крес и ван Лиуен прилагођавају Халидејеву поделу визуелном модалитету

и процесе међу учесницима и учесницама деле на наративне и концептуалне. Наративни процеси су они који представљају одређене учеснике тј. учеснице који раде нешто једни другима или једни за друге и у визуелном смислу су дефинисани векторима док су у лингвистичком смислу дефинисани глаголима. Ови процеси се даље, у зависности од врсте вектора, класификују на процесе акције (енг. *action processes*), реакције (енг. *reactional processes*), говорне процесе (енг. *speech processes*), менталне процесе (енг. *mental processes*) и процесе конверзије (енг. *conversion processes*) (Kress/van Leeuwen, 2006: 59; Степанов, 2018: 125). Концептуални процеси представљају опште дефиниције природе датих учесника и учесница и деле се на класификационе (енг. *classificational*), аналитичке (енг. *analytical*) и симболичке процесе (енг. *symbolic*) (Kress/van Leeuwen, 2006: 79-106). Коначно, околности представљају односе међу учесницима и учесницама који нису дефинисани вектором него комуницирају односе простора, времена, средства и друштва у оквиру којих се одвијају приказани процеси (Kress/van Leeuwen, 2006: 72) односно, у лингвистичком смислу околности се исказују придевима и прилозима.

Друга метафункција, интеракција, у оквиру мултимодалне анализе дискурса анализира односе који се кроз одређени модалитет остварују међу учесницима и учесницама. Ови односи могу бити тројаки: односи међу представљеним, односи међу интерактивним и односи међу представљеним и интерактивним учесницима и учесницама (Kress/van Leeuwen, 2006: 114). У оквиру визуелног модалитета интерактивна метафункција се остварује позиционирањем гледаоца или гледатељке у односу на сам модалитет док се у оквиру језичког модалитета ова метафункција односи на говорни акт (или интеракт, како га назива Мајкл Халидеј (1985: 68)) захтевања (енг. *demanding*) или пружања (енг. *giving*) информација или услуга и добара. У функцији потврђивања или оповргавања језичких родних стереотипа у оквиру језика као модалитета нарочита пажња ће бити посвећена анализи интерперсоналне метафункције језика кроз дефинисање говорних чинова онако како су они класификовани у системској функционалној лингвистици, при чему се разликују изјава, понуда, питање и заповест (Halliday/Matthiessen, 2004: 108; Thompson, 2013: 47). С друге стране, Крес и ван Лиуен (2006: 114-149) дефинишу три нивоа на којима се анализира интерактивна метафункција: прво, позиција гледаоца или гледатељке; друго, величина кадра; треће, перспектива или тачка гледишта. На првом нивоу позиција гледаоца или гледатељке у односу на представљене учеснике и учеснице се одређује анализом вектора које ствара поглед (енг. *gaze*) представљених учесника тј. учесница. Уколико је поглед усмерен директно ка гледаоцима или гледатељкама ради се о односу захтевања (енг. *demand*) тј. остваривања директне интеракције између гледалаца или гледатељки и представљених

учесника и учесница. Гледаоци и гледатељке су у овом случају позвани да директно емотивно инвестирају у однос са представљеним учесницима и учесницама. Каква врста интеракције се том приликом остварује зависи свакако и од других аспеката визуелног модалитета као и од других модалитета који интереагују у процесу комуникације. Уколико поглед не ствара директан вектор ка гледаоцима или гледатељкама ради се о односу пружања (енг. *giving*). У овом случају представљени учесници тј. учеснице не остварују директну интеракцију са гледаоцима и гледатељкама (Kress/van Leeuwen, 2006: 118-119). На другом нивоу величина кадра се односи на то да ли су приказани учесници и учеснице у крупном плану (енг. *close shot, close-up*), у средњем плану (енг. *medium shot*) или у широком плану (енг. *long shot*). Ова анализа заправо дефинише врсту друштвених односа између представљених учесника и учесница и гледалаца и гледатељки тј. говори нам о друштвеној дистанци. У крупном плану представљени учесници и учеснице су приказани од рамена навише (или још крупније) и овакво приказивање упућује на врло блиске међуљудске односе. У средњем плану су приказани минимум од струка навише, а у највећем броју случајева је приказана цела фигура. Овакав приказ упућује на односе који нису лични него формалног карактера. Коначно, у широком плану представљени учесници и учеснице заузимају половину висине кадра или мање од тога. Овакво приказивање упућује на то да су представљени учесници и учеснице странци гледаоцима и гледатељкама и да се међу њима не развијају никакви међуљудски односи (Kress/van Leeuwen, 2006: 124-125). Трећи ниво анализе метафункције интеракције односи се на тачку гледишта или перспективу и приказује се кроз угао који се формира између гледалаца или гледатељки и представљених учесника и учесница. На хоризонталном плану тај угао може бити фронтални (енг. *frontal*), коси (енг. *oblique*) или задњи (енг. *back*). Фронтално позиционирање представљених учесника и учесница у односу на гледаоце или гледатељке указује на директно учествовање гледалаца или гледатељки у ономе што је приказано. Коса хоризонтална перспектива позива на објективност, док задња перспектива указује на постављање неке врсте баријере између представљених учесника и учесница и гледалаца или гледатељки (Kress/van Leeuwen, 2006: 129-134). На вертикалном плану угао који се формира може бити високи (енг. *high*), у равни са очима (енг. *eye*) и ниски (енг. *low*). У случају високог вертикалног угла гледаоци или гледатељке посматрају представљене учеснике и учеснице „одозго“ и тиме се остварује однос моћи гледалаца или гледатељки у односу на представљене учеснике и учеснице. Угао који је у равни са очима гледалаца или гледатељки означава однос једнакости, док у случају ниског угла гледаоци или гледатељке посматрају представљене учеснике и учеснице „одоздо“ и тиме се однос моћи пребацује на представљене учеснике и учеснице у односу на гледаоце или гледатељке (Kress/van Leeuwen, 2006: 140).

Коначно, када је у питању трећа метафункција у оквиру мултимодалне анализе – композиција, она представља начин на који су прве две метафункције тј. учесници и учеснице и њихова интеракција комбиновани у једну смислену целину (Kress/van Leeuwen, 2006: 175-176). У смислу анализе језика као модалитета, трећа метафункција се остварује кроз понављања, повезивања и тематизацију (енгл. *repetition, conjunction, thematization*) (Thompson, 2013: 146). У анализи визуелног модалитета, три су основна нивоа на којима се анализира композиција, а то су: информативна вредност (енг. *information value*), уочљивост (енг. *saliency*) и фрејминг или уоквиривање (енг. *framing*) (Kress/van Leeuwen, 2006: 177). Информативна вредност се односи на анализу композиције по три бинарна односа: лево-десно, горе-доле, централно-маргинално. Први од ова три односа заправо даје значење познатог или новог, други се односи на идеално или реално, док трећи значи суштину или ношење додатне информације. Када је у питању уочљивост појединих елемената композиције, јасно је да најуочљивији елементи носе и највећу значењску „тежину“. Постојање фрејмова или оквира унутар композиције говори о индивидуалности или независности појединих елемената док одсуство фрејмова говори о групном, јединственом идентитету целе композиције (Kress/van Leeuwen, 2006: 179-204).

Ради постизања прегледности приказане методе мултимодалне семиотичке анализе, у оквиру Прилога А дата су три дијаграма која представљају графички приказ овог методолошког поступка за сваку од горенаведених метафункција модалитета. Дијаграме сам креирала самостално као ауторка за потребе овог рада а на основу табеларних приказа све три метафункције у књизи *Reading Images: Grammar of Visual Design* Гинтера Креса и Теодора ван Лиувена. Поред тога, у Прилогу Б је дата и табела која језичке родне стереотипе класификоване у оквиру поглавља 3. представља кроз призму Халидејеве системске функционалне лингвистике. Табелу сам, као и дијаграме, креирала самостално а за потребе прегледности анализе језика као модалитета у оквиру мултимодалног аудио-визуелног дискурса. Прилоком формирања табеле ослањала сам се на класификацију језичких метафункција онако како их је кроз велики број табела и слика приказао Џеф Томсон (Geoff Thompson) у својој књизи *Introducing Functional Grammar*. Ови прилози служе како би дати методолошки поступак мултимодалне семиотичке анализе био сагледан кроз призму језичких родних стереотипа представљених у поглављу 3. Сврха оваквог сагледавања приказаног методолошког поступка јесте креирање модела мултимодалне семиотичке анализе који би служио као средство анализе родних стереотипа у аудио-визуелном дискурсу, чему је посвећено наредно потпоглавље.

4.1, Приказ предложеног модела мултимодалне семиотичке анализе као средства анализе родних стереотипа у мулти-модалном аудио-визуелном дискурсу

Пре него што приступим сагледавању методе мултимодалне семиотичке анализе кроз призму језичких родних стереотипа како бих креирала жељени модел анализе, сматрам да је значајно дати неке основне смернице на основу којих бих оправдала фокусирање на род као један од најзначајнијих друштвених фактора који утичу на комуникацију. Род као теоријски концепт сам детаљно представила у оквиру поглавља 2. овог рада. Овде бих желела да додатно оправдам позивање на ову друштвену категорију када је у питању анализа мултимодалног дискурса. Наиме, у оквиру савремених психолошких истраживања везаних за развој идентитета истиче се значај друштвених фактора и средине на обликовање људског понашања. Деца већ током треће године живота постају свесна различитих родних улога које им друштво приписује а стереотипи у описивању рода се константно повећавају што је најизраженије у периоду од предшколског узраста до 5. разреда основне школе тј. оквирно до 11. године живота (Ruble et al., 2006: 859-864). Говорећи о развоју идентитета код деце, у поглављу 20 приручника *Handbook of Child Psychology and Developmental Science*, ауторка Мелиса Хајнс (Melissa Hines) истиче значај друштвених фактора за конструкцију родног идентитета код деце. Пре свега, она говори о важности спољашњих фактора и то првенствено реакција околине на родно понашање деце, те деца почињу да везују позитивне емоције за задовољење очекиваног родног понашања. У предшколском узрасту, са почетком од 3 године старости, па све до раног адолесцентског доба, око 12 година старости, стереотипно родно понашање постаје изузетно изражено и један је од најзначајнијих фактора успешне социјализације деце у вршњачким групама (Hines, 2015: 847-872). Дакле, када говоре о развоју личности, психолози и психолошкиње се у потпуности слажу да је родни идентитет један од најзначајнијих аспеката у развоју личности. Неки чак иду толико далеко да тврде да сво људско функционисање има везе са родом (Ruble et al., 2006: 858). Родни идентитет се дефинише као поимање себе као мушкарца или жене (Ruble et al., 2006: 862; Hines, 2015: 844). Различите психолошке студије означавају различите узрасте као кључне за развој родног идентитета. Мелиса Хајнс истиче да родно маркирање идентитета почиње још пре рођења детета, и то кроз понашање будућих родитеља, и наставља се након рођења уз све израженији утицај друштвених фактора (Hines, 2015: 847). Управо овакви научни закључци доводе до тога да се род, осим у психолошким наукама, почне посматрати као важан фактор развоја и у другим научним дисциплинама као што је социјалингвистика. Из свега горе наведеног следи потреба да се у складу са конструктивистичким приступом дискурсу

и посматрањем дискурса као мултимодалног, методолошки поступак мултимодалне семиотичке анализе прилагоди за потребе анализе родних стереотипа у мултимодалној комуникацији.

Мој циљ као ауторке овог научног рада јесте управо да се полазећи од теоријских основа приказаних у оквиру поглавља 2. осврнем на однос мултимодалног аудио-визуелног дискурса и рода као друштвеног феномена тако што ће мултимодалну семиотичку анализу посматрати кроз призму владајућих родних идеологија и као такву је приказати као погодно средство за анализу родних стереотипа у мултимодалном дискурсу. Наиме, у оквиру поглавља 3. дала сам приказ владајућих језичких родних идеологија у друштву ослањајући се на савремена истраживања из области родних студија. Потом сам споменуте идеологије приказала кроз призму системске функционалне лингвистике Мајкла Халидеја у претходном потпоглављу и дала табеларни преглед истих у Прилогу Б. Управо овај приказ послужиће као објектив кроз који ћу сагледати методу мултимодалне семиотичке анализе како бих дошла до адекватног средства за анализу родних стереотипа у дискурсу који је мултимодалан и осим језика анализира и друге модалитете који учествују у процесу комуникације.

На нивоу прве метафункције мултимодалне семиотичке анализе, метафункције репрезентације, која се односи на анализу представљених учесника и учесница, процеса међу њима и околности које су представљене у оквиру одређених процеса, владајући родне идеологије указују на то да стереотипни приказ жена у мултимодалном дискурсу обухвата у оквиру језичког модалитета именовање представљених учесника и учесница, околности и менталних процеса а у оквиру визуелног модалитета обухвата приказ аналитичких процеса. Сходно томе, стереотипни приказ мушкараца обухвата именовање материјалних процеса на нивоу језичког модалитета и приказ наративних процеса акције на нивоу визуелног модалитета. С друге стране, нестереотипни приказ је управо супротан стереотипном те на нивоу метафункције репрезентације за жене обухвата именовање материјалних процеса и наративне процесе акције док за мушкараце обухвата именовање представљених учесника и учесница, околности и менталних и аналитичких процеса.

Друга метафункција мултимодалне семиотичке анализе, метафункција интеракције, анализира односе који се кроз одређени модалитет остварују међу учесницима и учесницама. Ово се на нивоу визуелног модалитета постиже позиционирањем гледаоца или гледатељке у односу на сам модалитет тј. анализом погледа, величине кадра и перспективе, док се у оквиру језичког модалитета ова метафункција односи на говорни акт захтевања или пружања информација, услуга и добара. Кроз призму владајућих родних идеологија, стереотипни приказ жена у оквиру ове

метафункције обухвата исказе питања и понуде у језичком смислу и директан поглед, кадар крупног плана, фронтални хоризонтални и високи вертикални угао у визуелном смислу. Стереотипни приказ мушкараца у овом случају обухвата исказе заповести и изјаве у језичком смислу и одсуство директног погледа, кадар средњег и широког плана, коси хоризонтални и ниски вертикални угао у визуелном смислу. С друге стране, нестереотипни приказ је управо супротан стереотипном те се за жене односи на исказе заповести и изјаве као и одсуство директног погледа, кадар средњег и широког плана, коси хоризонтални и ниски вертикални угао а за мушкарце на исказе питања и понуде и директан поглед, кадар крупног плана, фронтални хоризонтални и високи вертикални угао.

На крају, метафункција композиције као трећа метафункција мултимодалне семиотичке анализе се на нивоу језика као модалитета остварује кроз понављања, повезивања и тематизацију док се на нивоу визуелног модалитета, остварује кроз информативну вредност, уочљивост и уоквиривање. Посматрана кроз призму владајућих родних идеологија, ова метафункција даје стереотипни приказ жена кроз понављање на нивоу језика као модалитета и кроз лево позиционирање на нивоу визуелног модалитета. Стереотипни приказ мушкараца у оквиру ове метафункције се остварује на нивоу језика као модалитета кроз повезивање док се на нивоу визуелног модалитета остварује кроз уочљивост и централно позиционирање. Нестереотипни приказ жена и мушкараца је обрнуто сразмеран стереотипном те се у случају жена односи на повезивање, уочљивост и централно позиционирање а у случају мушкараца на понављање и лево позиционирање.

Како би дати модел мултимодалне семиотичке анализе као средства анализе родних стереотипа у аудио-визуелном дискурсу био што пријемчивије приказан, односно како би био што прегледнији, у оквиру Прилога В дала сам његов табеларни приказ. Наиме, Табела 2 приказује предложени модел мултимодалне семиотичке анализе дајући јасан преглед стереотипних и нестереотипних средстава комуникације како за жене тако и за мушкарце у мултимодалном аудио-визуелном дискурсу на нивоима све три метафункције анализе.

5. Закључак и препоруке за даља истраживања

Истраживања у оквиру традиционалне науке о језику дуго су језик третирали као апстрактан систем који нема везе са друштвеним варијаблама (Филиповић, 2009: 12) и проучавала га потпуно независно од било ког другог сегмента људског понашања и интеракције. У другој половини XX века долази до развоја трансдисциплинарне парадигме

у науци. На тај начин се развила и социолингвистика као једна од најплоднијих интердисциплинарних грана лингвистике с краја XX и почетка XXI века. Овакав смер научних кретања доводи до потпуног заокрета у оквиру савремене науке о језику и то ка проучавању односа језика и друштва као и односа језика и његових појединачних говорника и говорница или говорних заједница у најширем смислу те речи. Овакав приступ научним истраживањима омогућио је да се језик изучава у односу на различите друштвене, психолошке, когнитивне и друге варијабле од којих несумњиво зависи. Језик постаје комплексан, динамичан систем и његовом изучавању се у оквиру трансдисциплинарних грана лингвистике приступита на комплексан, динамичан начин и то тако што се у изучавање језика интегрише изучавање других феномена. Истраживање спроведено у оквиру овог рада позиционирано је управо у оквиру социолингвистике као научне дисциплине. Главна тема овог истраживања односи се на једну од веома плодних области истраживања у оквиру социолингвистике, а то је однос језика и рода говорника или говорнице тог језика.

Циљ истраживања спроведеног у оквиру овог рада био је да се на што свеобухватнији начин приступи анализи односа језика и рода и то тако што ће се дати предлог модела анализе који би се односио на владајуће родне идеологије у друштву и њихову манифестацију у дискурсу. У ту сврху у поглављу 2. овог рада дат је детаљан теоријски оквир у коме су објашњени сви појмови и конструкти на које се ово истраживање ослања док је у оквиру поглавља 3. направљен пресек најчешће уочаваних карактеристика родно маркираног језика на којима се заснивају језичке родне идеологије у друштву. Конкретно говорећи, обрађен је концепт идеологије, дат је преглед истраживања из области родних студија као и изучавања дискурса. Дискурс је у оквиру овог рада посматран са конструктивистичке тачке гледишта и у складу са савременим социолингвистичким истраживањима са почетка XXI века те се посматра као мултимодалан односно састављен из више модалитета који учествују у процесу комуникације од којих је језик само један док се други односи на слику односно визуелни модалитет.

Ослањајући се на Теорију социјалне семиотике Гинтера Креса и Теодора ван Лиувена, дефинисана је метода мултимодалне семиотичке анализе као метода анализе мултимодалног аудио-визуелног дискурса. Детаљно су представљене све три метафункције ове методе које се користе у анализи уз графички приказ сваке од њих и Прилогу А. Овај методолошки приступ је потом сагледан кроз призму већ поменутих родних идеологија како би се добио предложени модел мултимодалне семиотичке анализе који би служио као средство анализе родних стереотипа у мултимодалном аудио-визуелном дискурсу. Ради прегледности, предложени модел је приказан и табеларно у оквиру Прилога В.

Из приказаног теоријског оквира произилазе и смернице за могућа даља истраживања. Наиме, као ауторка овог рада сматрам да се приказани модел мултимодалне семиотичке анализе веома успешно може користити у анализи родних стереотипа у мултимодалном аудио-визуелном дискурсу. Примена овог модела анализе би се огледала у анализи аудио-визуелног дискурса који има значајан утицај на развој родних идентитета како је то назначено у савременим психолошким истраживањима приказаним у потпоглављу 4.1. Сходно томе сматрам да би било од велике користи критички се осврнути на аудио-визуелне дискурсе који нас окружују, као што су на пример дискурси штампаних или телевизијских медија, а који чине управо поменути друштвени утицај и важан фактор у развоју и социјализацији родних улога појединаца и појединки.

Литература

- Алексић, И. (2016). *Мултимодалност рекламног дискурса на енглеском и српском језику* (Необјављена докторска дисертација). Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд. [Aleksić, I. (2016). *Multimodalnost reklamnog diskursa na engleskom i srpskom jeziku* (Neobjavljena doktorska disertacija). Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.]
- Бабић Антић, Ј. (2016). *Родни стереотипи и језичка средства у функцији формирања родних идеологија деце као читалачке публике романа Хари Потер Џоане Ролинг на енглеском и у преводу на српски језик* (Необјављена докторска дисертација). Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд. [Babić Antić, J. (2016). *Rodni stereotipi i jezička sredstva u funkciji formiranja rodних ideologija dece kao čitalačke publike romana Hari Potter Džoane Roling na engleskom i u prevodu na srpski jezik* (Neobjavljena doktorska disertacija). Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.]
- Бугарски, Р. (2005). *Језик и култура*. Београд: XX век. [Bugarski, R. (2005). *Jezik i kultura*. Beograd: XX vek.]
- Васић, В. (Ур.). (2010). *Дискур и дискурси*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду. [Vasić, V. (Ur.). (2010). *Diskurs i diskursi*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu.]
- Кузмановић Јовановић, А. (2013). *Језик и род: дискурзивна конструкција родне идеологије*. Београд: Чигоја штампа. [Kuzmanović Jovanović, A. (2013). *Jezik i rod: diskurzivna konstrukcija rodne ideologije*. Beograd: Čigoja štampa.]
- Матовић, М. (2010). Родни стереотипи у цртаним филмовима Волта Дизнија. *ЦМ: Часопис за управљање комуницирањем*, 15, 107-122. [Matović, M. (2010). Rodni stereotipi u crtanim filmovima Volta Diznija. *CM: Časopis za upravljanje komuniciranjem*, 15, 107-122.]
- Мићовић, Д. (2017). *Жене полицајци кроз језик српске полицајске периодике (1910-2016)*. Београд: Задужбина Андрејевић. [Mićović, D. (2017). *Žene policajci kroz jezik srpske policijske periodike (1910-2016)*. Beograd: Zadužbina Andrejević.]

- Савић, С. (1998). Жена скривена језиком медија: Кодекс несексистичке употребе језика. *Женске студије*, 10. Преузето са http://www.womenngo.org.rs/sajt/sajt/izdanja/zenske_studije/zs_s10/svenka.html приступљено 17.02.2015. [Savić, S. (1998). Žena skrivena jezikom medija: Kodeks neseksističke upotrebe jezika. *Ženske studije*, 10. Preuzeto sa http://www.womenngo.org.rs/sajt/sajt/izdanja/zenske_studije/zs_s10/svenka.html pristupljeno 17.2.2015.]
- Савић, С. (1995). Језик и пол: Истраживања у свету. *Женске студије*, 1. Преузето са <http://www.zenskestudie.edu.rs/izdavastvo/elektronska-izdanja/casopis-zenske-studije/zenske-studije-br-1/279-jezik-i-pol-i> приступљено 17.02.2015. [Savić, S. (1995). Jezik i pol: Istraživanja u svetu. *Ženske studije*, 1. Preuzeto sa <http://www.zenskestudie.edu.rs/izdavastvo/elektronska-izdanja/casopis-zenske-studije/zenske-studije-br-1/279-jezik-i-pol-i> pristupljeno 17.2.2015.]
- Станојевић, Д. (2018). *Обликовање новог очинства кроз праксе очева у Србији*. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета. [Stanojević, D. (2018). *Oblikovanje novog očinstva kroz prakse očeva u Srbiji*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.]
- Степанов, С. (2018). Мултимодална анализа у политичком дискурсу: пример жанра предизборног плаката. У Д. Дојчиновић & Г. Милашин (Ур.), *Мултимедијална стилистика* (121-131). Бањалука - Грац: Матица српска - Институт за славистику Универзитета Карл Франц. [Stepanov, S. (2018). Multimodalna analiza u političkom diskursu: primer žanra predizbornog plakata. U D. Dojčinović & G. Milašin (Ur.), *Multimedijalna stilistika* (121-131). Banjaluka - Grad: Matica srpska - Institut za slavistiku Univerziteta Karl Franc.]
- Стефановић, С. (2013). *Употреба мултимодалних ресурса у приказу Европске уније у медијима са енглеског и српског говорног подручја: Критичка анализа дискурса* (Необјављена докторска дисертација). Универзитет у Крагујевцу: Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац. [Stefanović, S. (2013). *Upotreba multimodalnih resursa u prikazu Evropske unije u medijima sa engleskog i srpskog govornog područja: Kritička analiza diskursa* (Neobjavljena doktorska disertacija). Univerzitet u Kragujevcu: Filološko-umetnički fakultet, Kragujevac.]
- Филиповић, Ј. (2018). *Моћ речи: Огледи из критичке социоллингвистике* (2. допуњено и проширено издање). Београд: Задужбина Андрејевић. [Filipović, J. (2018). *Moć reči: Ogledi iz kritičke soiolingvistike* (2. dopunjeno i prošireno izdanje). Beograd: Zadužbina Andrejević.]
- Ahmed, S., & Wahab, J. A. (2014). Animation and Socialization Process: Gender Role Portrayal on Cartoon Network. *Asian Social Science*, 10(3), 44-53.
- Alvargonzález, D. (2011). Multidisciplinarity, Interdisciplinarity, Transdisciplinarity, and the Sciences. *International Studies in the Philosophy of Science*, 25(4), 387-403.
- Aram, J. D. (2004). Concepts of Interdisciplinarity: Configurations of Knowledge and Action. *Human Relations*, 57(4), 379-412.
- Areson Clark, C. (2009). "You Are Here": Missing Links, Chains of Being, and the Language of Cartoons. *Isis*, 100(3), 571-589.
- Bezemer, J. & Jewitt, C. (2010). Multimodal Analysis: Key issues. In L. Litosseliti (Ed.), *Research Methods in Linguistics* (pp. 180-197). London: Continuum.

- Bezemer, J. & Kress, G. (2008). Writing in Multimodal Texts: A Social Semiotic Account of Designs for Learning. *Written Communication* 25(2), 166-195
- Blommaert, J. & Bulcaen, C. (2000). Critical Discourse Analysis. *Annual Review of Anthropology*, 29, 447-466.
- Blommaert, J. (2005). *Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bucholtz, M. (2003). Theories of Discourse as Theories of Gender: Discourse Analysis in Language and Gender Studies. In J. Holmes & M. Meyerhoff (Eds.), *The Handbook of Language and Gender* (pp. 43-68). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Buljubašić, E. (2014). O multimodalnoj stilistici. *Svijet stila, stanja, stilistike*. Preuzeto sa <https://stilistika.org/svijet-stila-stanja-stilistike>. pristupljeno 20.3.2020.
- Cameron, D. (2005). Language, Gender and Sexuality: Current Issues and New Directions. *Applied Linguistics*, 26(4), 482-502.
- Cameron, D. (1998). Gender, Language, and Discourse: A Review Essay. *Signs*, 23(4), 945-973.
- Carli, L. L. (1990). Gender, Language, and Influence. *Journal of Personal and Social Psychology*, 59(5), 941-951.
- Coates, J. (2013). *Women, Men and Language: A Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language*. London, New York: Routledge.
- Crawford, M. (1997). *Talking Difference: On Gender and Language*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications Ltd.
- Čaušević, J. & Zlotrg, S. (2012). Diskriminacija u jeziku: Istraživanja u BiH. In Halilović, S. (Ed.), *Bosanskohercegovački slavistički kongres I: zbornik radova* (319-326). Sarajevo: Slavistički komitet.
- Čolović, N. (2015). *Simboličke prakse u konstrukciji društveno angažiranoga marketinškoga diskursa* (Neobjavljen diplomski rad). Sveučilište u Zagrebu: Filozofski fakultet, odsjek za lingvistiku, Zagreb.
- Eckert, P., & McConnell Ginet, S. (2003). *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eckert, P., & McConnell Ginet, S. (1992). Think Practically and Look Locally: Language and Gender as Community-Based Practice. *Annual Review of Anthropology*, 21, 461-490.
- Edwards, J. (2009). *Language and Identity: Key Topics in Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London, New York: Routledge.
- Filipović, J. (2009). Gender and Power and Language Standardization in Serbian. *Gender and Language*, 5(1), 111-131.
- Fitzpatrick, M. J., & McPherson, B. J. (2010). Coloring within the Lines: Gender Stereotypes in Contemporary Coloring Books. *Sex Roles*, 62, 127-137.
- Freeden, M. (2003). *Ideology: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Furman, W. & Rose, A. J. (2015). Friendships, Romantic Relationships and Peer Relationships. In Lamb, M. E., & Lerner, R. M. (Eds.), *Handbook of Child Psychology and Developmental Science: Vol. 3 Socioemotional Processes* (7th edition) (932-974). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Gee, J. P. (2005). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method* (2nd ed.). London, New York: Routledge.

- Gordon, D. (2004). "I'm Tired. You Clean and Cook." Shifting Gender Identities and Second Language Socialization. *TESOL Quarterly*, 38(3), 437-457.
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (2014). *Halliday's Introduction to Functional Grammar* (4th edition). London, New York: Routledge.
- Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1989). *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social-semiotic Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Halliday, M. A. K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. (1978). *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
- Heller, M. (1997). Autonomy and Interdependence: Language in the World. *International Journal of Applied Linguistics*, 7(1), 79-85.
- Hill, J. H., & Mannheim, B. (1992). Language and World View. *Annual Review of Anthropology*, 21, 381-406.
- Hines, M. (2015). Gendered Development. In Lamb, M. E., & Lerner, R. M. (Eds.), *Handbook of Child Psychology and Developmental Science: Vol. 3 Socioemotional Processes* (7th edition) (842-887). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Hodge, B. (2007). Life, Chaos and Transdisciplinarity: A Personal Journey. *World Futures*, 63, 209-222.
- Hodge, R., & Kress, G. (1988). *Social Semiotics*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Holbrook, J. B. (2013). What is Interdisciplinary Communication? Reflections on the Very Idea of Disciplinary Integration. *Synthese*, 190, 1865-1879.
- Holmes, J., & Meyerhoff, M. (Eds.). (2003). *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Hussein, J. W. (2004). A Cultural Representation of Women in the Oromo Society. *African Study Monographs*, 25(3), 103-147.
- Hyland, K., & Paltridge, B. (Eds.). (2011). *The Continuum Companion to Discourse Analysis*. London, New York: Continuum International Publishing Group.
- Inoue, M. (2004). Introduction: Temporality and Historicity in and through Linguistic Ideology. *Journal of Linguistic Anthropology*, 14(1), 1-5.
- Iosub, D., Laniado, D., Castillo, C., Morel, M. F., & Kaltenbrunner, A. (2014). Emotions under Discussion: Gender, Status and Communication in Online Collaboration. *PLoS ONE*, 9(8), e104880. Preuzeto sa <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0104880> pristupljeno 18.2.2015.
- Jewitt, C. & Price, S. (2012). Multimodal Approaches to Video Analysis of Digital Learning Environments. In C. Jewitt et al. (Eds.), *Proceedings of The 26th BCS Conference on Human Computer Interaction, Birmingham, UK*. London: BCS Learning and Development Ltd.
- Klein, J. T. (2006). A Platform for a Shared Discourse of Interdisciplinary Education. *Journal of Social Science Education*, 5(2), 10-18.
- Klein, J. T. (2004). Prospects for Transdisciplinarity. *Futures*, 36, 515-526.
- Kress, G. (2010). *Multimodality: A social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London, New York: Routledge.
- Kress, G. & van Leeuwen, T. (2006). *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London, New York: Routledge.

- Kress, G. & van Leeuwen, T. (2002). *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Arnold.
- Lakoff, R. (1973). Language and Woman's Place. *Language in Society*, 2(1), 45-80.
- Larsen-Freeman, D. (2012). Complex, Dynamic Systems: A New Transdisciplinary Theme for Applied Linguistics?. *Language Teaching*, 45(02), 202-214.
- Lipman, V. (1995). *Javno mnjenje*. Zagreb: Naprijed.
- Litosseliti, L. (2013). *Gender and Language: Theory and Practice*. London, New York: Routledge.
- Max-Neef, M. (2005). Foundations of Transdisciplinarity. *Ecological Economics*, 53, 5-16.
- McElhiny, B. (2003). Theorizing Gender in Sociolinguistics and Linguistic Anthropology. In Holmes, J., & Meyerhoff, M. (Eds.), *The Handbook of Language and Gender* (21-42). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Merskin, D. L. (2008). Race and Gender Representations in Advertising in Cable Cartoon Programming. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 10(2). Preuzeto sa <http://dx.doi.org/10.7771/1481-4374.1356> pristupljeno 6.6.2015.
- Motschenbacher, H. (2010). *Language, Gender and Sexual Identity: Poststructuralist Perspectives*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Murnen, S. K. (2000). Gender and the Use of Sexually Degrading Language. *Psychology of Women Quarterly*, 24, 319-327.
- Narahara, M. (1998). Gender Stereotypes in Children's Picture Books. Preuzeto sa <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED419248.pdf> pristupljeno 6.6.2015.
- Nuessel, F. (2012). The Semiotics of Communication. *Semiotica*, 189, 271-285.
- O'Halloran, K. L. (2011). Multimodal Discourse Analysis. In K. Hyland & B. Paltridge (Eds.), *Continuum Companion to Discourse Analysis* (pp. 120-137). London, New York: Continuum International Publishing Group.
- Padurean, A., & Cheveresan, C. T. (2010). Transdisciplinarity in Education. *Journal Plus Education*, 6(1), 127-133.
- Pauwels, A. (2003). Linguistic Sexism and Feminist Linguistic Activism. In Holmes, J., & Meyerhoff, M. (Eds.), *The Handbook of Language and Gender* (550-570). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Perović, S. (2014). *Analiza diskursa: Teorije i metode*. Podgorica: Institut za strane jezike.
- Perović, S. (2009). *Jezik u akciji*. Podgorica: ISJ i CID.
- Pohl, C., Perrig-Chiello, P., Butz, B., Hirsch Hadorn, G., Joye, D., Lawrence, R., ... Zinsstag, J. (2011). Questions to Evaluate Inter- and Transdisciplinary Research Proposals. Working paper from *td-net for Transdisciplinary Research*, Bern, Switzerland.
- Ruble, D. N., Lynn Martin, C., & Berenbaum, S. A. (2006). Gender Development. In Eisenberg, N., Damon, W., & Lerner, R. M. (Eds.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 3 Social, Emotional and Personality Development* (6th edition) (858-932). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Schiffrin, D., Tannen, D., & Hamilton, H. E. (Eds.). (2001). *The Handbook of Discourse Analysis*. Malden, Oxford: Blackwell Publishers.
- Signorielli, N. (1990). Children, Television and Gender Roles. *Journal of Adolescent Health Care*, 11, 50-58.
- Sunderland, J. (2011). *Language, Gender and Children's Fiction*. New York: Continuum International Publishing Group.

- Sunderland, J. (2006). *Language and Gender: An Advanced Resource Book*. London, New York: RoutledgeSwann, 2003: 624-644.
- Talbot, M. (2003). Gender Stereotypes: Reproduction and Challenge. In J. Holmes & M. Mayerhoff (Eds.), *The Handbook of Language and Gender*, (pp. 468-486). Maiden, Oxford, Melbourne, Berlin: Blackwell Publishing.
- Tannen, D. (1990). *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. London: Virago.
- Thompson, G. (2013). *Introducing Functional Grammar* (3rd edition). London, New York: Routledge.
- Thompson, T. L., & Zerbinos, E. (1997). Television Cartoons! Do Children Notice It's a Boy's World? *Sex Roles*, 37(5/6), 415-432.
- Tylor, F. (2003). Content Analysis and Gender Stereotypes in Children's Books. *Teaching Sociology*, 31(3), 300-311.
- van Dijk, T. A. (2001). Critical Discourse Analysis. In D. Schiffrin, D. Tannen, & H. E. Hamilton (Eds.), *The Handbook of Discourse Analysis* (352-371). Malden, Oxford: Blackwell Publishers.
- van Leeuwen, T. (2005). *Introducing Social Semiotics*. London and New York: Routledge.
- Wiesmann, U., Hirsch Hadorn, G., Hoffmann-Riem, H., Biber-Klemm, S., Grossenbacher, W., Joye, D., Pohl, C., & Zemp, E. (2008). Enhancing Transdisciplinary Research: A Synthesis in Fifteen Propositions. In Hirsch Hadorn, G., Hoffmann-Riem, H., Biber-Klemm, S., Grossenbacher-Mansuy, W., Joye, D., Pohl, C., Wiesmann, U., & Zemp, E. (Eds.), *Handbook of Transdisciplinary Research* (433-441). Dordrecht: Springer.
- Woolard, K. A. (1985). Language Variation and Cultural Hegemony: Toward an Integration of Sociolinguistic and Social Theory. *American Ethnologist*, 12(4), 738-748.
- Woolard, K. A. & Schieffelin, B. B. (1994). Language Ideology. *Annual Review of Anthropology*, 25, 55-82.

MULTIMODAL SEMIOTIC ANALYSIS AS A MEANS OF ANALYZING GENDER STEREOTYPES IN MULTIMODAL AUDIOVISUAL DISCOURSE

S u m m a r y

The topic of this paper is a subject of sociolinguistics as one of the most prolific interdisciplinary fields of language research at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries. Broadly speaking, sociolinguistics deals with the relationship of language and society in general. More precisely, the paper is set within the field of gender studies based on researching the interrelation of language and gender. The aim of the paper is to establish multimodal semiotic analysis as a means of analyzing multimodal audio-visual discourse through the lense of pertaining gender ideologies. The author aims at presenting multimodal semiotic analysis as a research method suitable for

the analysis of gender stereotypes in discourse as defined within the Theory of Social Semiotics. For such purposes language is considered to be a social phenomenon and one of the semiotic systems tightly interacting with many other co-existing semiotic systems. As a result, the Theory of Social Semiotics sees discourse as a social process producing specific texts that transfer messages thus creating specific meaning. By defining discourse in such a manner, the Theory of Social Semiotics finds an important place within sociolinguistics and gender studies. Given such theoretical framework, the author researches the relations between multimodal audio-visual discourse and gender as social phenomena by observing multimodal semiotic analysis through the lense of pertaining gender ideologies in order to construe a model of multimodal semiotic analysis aiming at analysing gender stereotypes that support current gender ideologies in the society.

Key words: gender stereotypes, multimodal semiotic analysis, Theory of Social Semiotics, audio-visual discourse

Прилози

Прилог А

Графички приказ мултимодалне семиотичке анализе (Kress & van Leeuwen (2006))

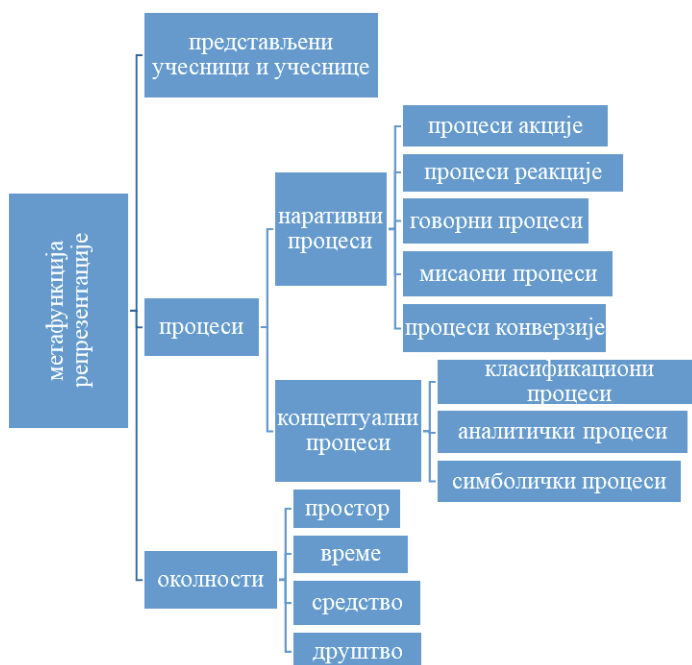

Схема 1: Графички приказ анализе метафункције репрезентације (засновано на Kress & van Leeuwen, 2006: 45-113)

Схема 2: Графички приказ анализе метафункције интеракције (засновано на Kress & van Leeuwen, 2006: 114-153)

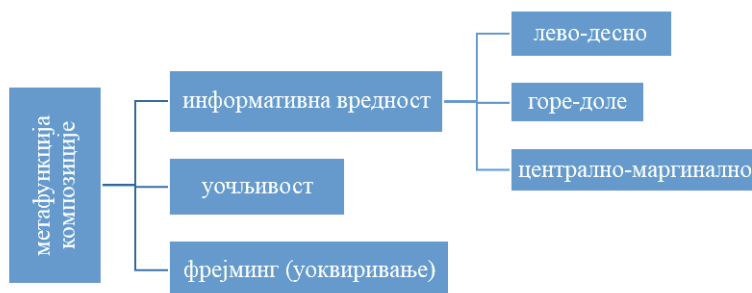

Схема 3: Графички приказ анализе метафункције композиције (засновано на Kress & van Leeuwen, 2006: 175-214)

Прилог Б

Табеларни приказ језичких родних стереотипа кроз призму Халидејеве системске функционалне лингвистике (засновано на Thompson (2013))

Табела 1: Језички родни стереотипи кроз призму Халидејеве системске функционалне лингвистике (засновано на Thompson (2013))

ЈЕЗИЧКА МЕТАФУНКЦИЈА	ЈЕЗИЧКИ РОДНИ СТЕРЕОТИПИ ЖЕНА	ЈЕЗИЧКИ РОДНИ СТЕРЕОТИПИ МУШКАРАЦА
идеацијска метафункција	- именованье учесника и учесница - именованье околности - ментални процеси	- материјални процеси
интерперсонална метафункција	- питање - понуда	- изјава - заповест
текстуална метафункција	- понављање	- повезивање

Прилог В

Табеларни приказ предложеног модела мултимодалне семиотичке анализе као средства анализе родних стереотипа у мултимодалном аудио-визуелном дискурсу

Табела 2: Модел мултимодалне семиотичке анализе као средства анализе родних стереотипа у мултимодалном аудио-визуелном дискурсу

МЕТАФУНКЦИЈЕ	СТЕРЕОТИПНИ ПРИКАЗ		НЕСТЕРЕОТИПНИ ПРИКАЗ	
	ЖЕНЕ	МУШКАРЦИ	ЖЕНЕ	МУШКАРЦИ
МФ1 репрезентација	- именоване партиципаната, околности, менталних процеса - аналитички процес	- именоване материјалних процеса - наративни процес акције	- именоване материјалних процеса - наративни процес акције	- именоване партиципаната, околности, менталних процеса - аналитички процес
МФ2 интеракција	- питање, понуда - директан поглед - кадар крупног плана - фронтални хоризонтални угао, високи вертикални угао	- заповест, изјава - одсуство директног погледа - кадар средњег и широког плана - коси хоризонтални угао, ниски вертикални угао	- заповест, изјава - одсуство директног погледа - кадар средњег и широког плана - коси хоризонтални угао, ниски вертикални угао	- питање, понуда - директан поглед - кадар крупног плана - фронтални хоризонтални угао, високи вертикални угао
МФ3 композиција	- понављање - лево позиционирање	- повезивање - уочљивост, централно позиционирање	- повезивање - уочљивост, централно позиционирање	- понављање - лево позиционирање